

Sigmund Freud

Psihologia colectivă și analiza Eului

Traducere și studiu introductiv de Lucian Pricop

EDITURA CARTEX

Concepția grafică a colecției: Mădălina Pricop
Coperta I: Sigmund Freud, 1935 (fotografie)

Redactor: Ilie Barangă

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

FREUD, SIGMUND

Psihologia colectivă și analiza Eului / Sigmund Freud ; trad.
și studiu introductiv de Lucian Pricop. - București : Cartex, 2025

ISBN 978-630-6651-36-8

I. Pricop, Lucian (trad. ; pref.)

159.964.2

316.6

Pentru comenzi și informații, vă rugăm să ne contactați la:

- Tel/fax: 021/323.41.30; 021/323.00.76
- Tel: 0745.069.898; 0729.951.763
- www.edituracartex.ro
- e-mail: comenzi@edituracartex.ro
- O.P. 4, C.P. 184, București

Cuprins

Freud¹, Freud² sau Freudⁿ

(studiu introductiv de Lucian Pricop) / 7

Notă asupra ediției / 13

Psihologia colectivă și analiza Eului / 15

Capitolul I Introducere / 17

Capitolul II Sufletul colectiv după Gustave Le Bon / 20

Capitolul III Alte concepții asupra vieții psihice colective / 33

Capitolul IV Sugestia și libidoul / 41

Capitolul V Două mulțimi artificiale: biserica și armata / 47

Capitolul VI Alte probleme și direcții de cercetare / 56

Capitolul VII Identificarea / 62

Capitolul VIII Iubirea și hipnoza / 70

Capitolul IX Instinctul gregar / 77

Capitolul X Mulțimea și hoarda primitivă / 84

Capitolul XI O treaptă a dezvoltării Eului / 92

Capitolul XII Câteva considerații suplimentare / 99

Freud¹, Freud² sau Freudⁿ

Relația dintre psihanaliză și cultură se naște în orașul și în momentul de origine al psihanalizei, Viena fin-de-siècle. Acest cronotop s-a legitimat în istoria spiritualității ca arealul în care intelighenția europeană și-a manifestat dimensiunea inovativă. Elita culturală vieneză, aflată la intersecția între provincialism și cosmopolitism, între tradițional și modern, a creat coeziune între individualitățile creatoare ale vremii.

De altfel, Viena sfârșitului de secol al XIX-lea și a începutului de veac XX poate fi contrasă într-un simbol foarte discutat de geografia și istoria culturală modernă: cafeneaua. Acesta peste perimetrul, multiplicat fără îndoială, în care intelectualii comunicau idei și valori, multe dintre ele contondente, dar marea majoritate stimulative. Recitind în cheia tensiunilor dintre psihanaliză și cultură cartea lui Carl Schorske, *Viena fin-de-siècle*¹, reperăm multiplele angajamente comune, dar și o tentație a proiectului, ca operă în sine, și nu ca fază inițială a unei construcții. Pe lângă adepți, numeroși și fanatizați de ideea unui angrenaj armonic, există și adversari ai viețuirii concubinale a psihanalizei și culturii; mulți cercetători contemporani² consideră fie că viziunile celor două sunt imposibil de conciliat, fie că în cultura vieneză coexistă dezintegrația imperiului și creșterea invers proporțională a vieții intelectuale. În esență, viziunile nu se exclud, deși par a veni într-o logică a suprapunerii negatoare. Atât cultura, cât și psihanaliza își pot defini morfologia una prin cealaltă, iar Viena a oferit terenul de încercare

---

¹ Carl E. Schorske, *Fin-de-siècle Vienna: Politics and Culture*, Vintage, New York, 1979.

² Pentru a valida circulația globală a freudismului, merită evocate numele a doi cercetători sud-americani, Renato Menzan și B. Bettelheim și lucrărilor acestora: B. Bettelheim, „A Viena de Freud“, în *A Viena de Freud e Outros Ensaïos*, Xampus, Rio de Janeiro, 1991, respectiv Renato Menzan, „Viena e as Origens da Psihanálise“, în *A formação cultural de Freud*, M. Perestrello, Imago, Rio de Janeiro, 1996.

pentru variate tentative de lovitură de putere disciplinară. Sigur, Peter Gay respinge ideea unei Viene necesare, sugerând că psihanaliza s-ar fi putut dezvolta în orice alt loc¹.

Cu toate aceste confruntări, influența psihanalizei asupra gândirii moderne și postmoderne a fost atât de importantă, încât numeroși intelectuali occidentali și-au legitimat activitatea literară și științifică în raport cu „ideile lui Freud și ale urmașilor săi.”² Dar nu numai intensitatea influenței psihanalizei este surprinzătoare, ci și arealul global al acesteia; în ordine geografică, psihanaliza a fost preluată și localizată în toată lumea occidentală, găsindu-și adepți, fani, dar și adversari. Peter Kutter³, căutând să explice această proto-rețea transnațională, descrie cu minuție maniera în care țări de pe toate continentele și-au construit departamente, școli, instituții specializate în psihanaliză. De altfel, amplitudinea fenomenului are o explicație de natură culturală în viziunea lui Kernberg⁴: cultura umanistă a câștigat drept preocupări dezvoltarea și maturizarea individului, explorarea sinelui și a subiectivității, iar necesitatea adaptării individului și imperativul eficacității sociale au condus spre o creștere a interesului pentru psihanaliză a unei părți a elitelor culturale și intelectuale.

În ciuda numeroaselor probleme (absența pacienților, criticile venite din diferite teritorii, schimbările în psihanaliză ca o metodă de tratament ș.a.m.d.) care au dirijat înțelegerea superficială spre o generalizare simplificatoare de felul „criza actuală a psihanalizei”⁵, multe programe universitare au creat filiere speciale pentru gândirea psihanalitică, iar studiile literare, artistice, umaniste în general au preluat instrumentarul psihanalizei.⁶

---

¹ Peter Gay, *Freud, Jews and Other Germans: Masters and Victims in Modernist Culture*, Oxford University Press, 1979.

² J. Sanville, “The Crisis. Concept evidences and possible responses”, in *The Actual Crisis of Psychoanalysis: Challenges and Perspectives*, F. Cesio et al., The International Psychoanalytic Association, 1996, p. 15.

³ Peter Kutter, *Psychoanalysis International. A Guide to Psychianalysis Throught the Worls*, Fromman-Holzboog, Stuttgart, 1992-1995.

⁴ Otto F. Kernberg, *Ideology, Conflict and Leadership in Groups and Organisations*, Yale University Press, New Haven and London, 1998, p. 39.

⁵ F. Cesio et al., *The Actual Crisis in Psycho-Analysis: Chalenges and Perspectives*. Report of the House of Delegates Committee, 1996.

⁶ Otto F. Kernberg, *op. cit.*, p. 40.

Un exemplu celebru de atitudine ambivalentă cu privire la psihanaliză este de găsit în Harold Bloom, *The Western Canon*¹, cartea-cult a teoriei literare din anii '90, care explorează tradiția culturii scrise vestice prin concentrarea asupra lucrărilor a 26 de autori centrali din canon, printre care îl include și pe Freud. Bloom îl consideră ca „probabil cea mai inspirată minte a epocii sale”². În această perspectivă, oricum Freud suferă o influență a predecesorilor și contemporanilor săi; astfel Shakespeare este, în logica lui Bloom, inventatorul psihanalizei iar Freud cel care o codifică. Teoreticianul american merge până acolo încât afirmă că Shakespeare este prezent pretutindeni în Freud, atât atunci când este citat, cât și atunci când Freud omite să facă trimiteri explicite.³

În ciuda atitudinii sale provocatoare, Bloom arată maniera în care gândirea psihanalitică a penetrat cultura occidentală și, în același timp, a provocat o reacție ambivalentă.

Probabil cel mai elocvent exemplu de ambivalență culturală față de psihanaliză a fost amânarea expoziției Sigmund Freud la Library of Congress. Pretextând probleme financiare, întârzierea trebuie pusă în relație cu opoziția unui grup de petiționari care au reclamat că Freud este irelevant pentru gândirea contemporană. Accentul care trebuie pus aici este că acest fapt, cu toate motivele posibile și dezvoltările ulterioare, este simptomatic pentru relația de azi dintre psihanaliză și cultură. Expoziția intitulată „Sigmund Freud: conflict și cultură” a fost deschisă la Washington în 1998 și apoi în alte orașe din America Latină și Europa.

Este evident că psihanaliza, așa cum a fost gândită și creată de Freud, se află azi în fața unor provocări culturale: schimbarea naturii curentelor filosofice din lumea occidentală; tradiția științifică empiristă și tendințele analizei hermeneutice; statutul psihanalizei ca disciplină și profesie elitistă într-o lume din ce în ce mai uniformizată etc. Cu toate acestea, raportarea la algoritmi freudieni a dezvoltat o literatură științifică foarte amplă.

Unul dintre elementele cu greutate în probatoriul perenității operei lui Freud este chiar influența catalitică a volumului *Psihologia*

---

¹ Harold Bloom, *The Western Canon: The Books and School of the Ages*, Harcourt Brace, New York, 1994.

² Idem, p. 373.

³ Idem, p. 371.

colectivă și analiza Eului asupra cercetării de psihologie a mulțimilor/maselor/colectivităților. Kernberg face de altfel în cartea pe care am evocat-o deja¹ o survolare a studiilor inspirate de gândirea freudiană asupra relației dintre mulțime și Eu. Unele dintre aceste contribuții sunt relevante pentru maniera în care psihanaliza și impactul acesteia asupra culturii s-au așezat într-o coerență a fascinației și detestării. Pe drumul propus de Kernberg, ne oprim asupra câtorva momente de inflexiune în interpretarea ideii de colectivitate.

Bion propune în lucrarea sa *Experiences in Groups*² o reinterpretare a ideilor lui Freud referitoare la natura și rolul colectivităților, centrându-și analiza pe setul de ipoteze cu privire la natura grupului, a liderilor, a sarcinilor asumate de grup și a rolului membrilor. Numind „valențe“ ipotezele de bază, cele care au adus oamenii împreună și au generat grupurile, Bion a pus în relație caracteristicile fundamentale cu funcționarea instituțiilor sociale. Astfel, biserica poate fi considerată ca structurare instituțională a ipotezei „dependenței“, iar armata – o reprezentare a asumptiei „luptei“.

Desigur, și Bion – ca și Freud, în Gustave Le Bon – are un antecesor la fel de cunoscut, pe Elliott Jaques, care descrie modul în care indivizii pot folosi instituțiile sociale pentru a sprijini dezvoltarea unui sistem propriu de apărare.³ Aceste metode instituționale sunt forme colective de apărare pe care Jaques le numește *sistemul de apărare socială*. Ele sunt încorporate în rutina instituției. Instituțiile umane, prin urmare, au o subcultură, care este în stare de inconștientă și influențează atât modul în care acestea își desfășoară activitatea cât și eficiența cu care indivizii își îndeplinesc sarcinile. Jaques sugerează că ideea lui Freud privind substituirea Idealului Eului printr-un obiect conține implicit identificarea proiectivă, conceptul propus de Melanie Klein în 1946⁴.

---

¹ Otto F. Kernberg, *Ideology, Conflict and Leadership in Groups and Organisations*, Yale University Press, New Haven and London, 1998.

² W.R. Bion, *Experiences in Groups*, Basic Books, New York, 1961.

³ Elliot Jaques, *The Changing Culture of a Factory: A Study of Authority and Participation in an Industrial Setting*, Tavistock, London, 1951.

⁴ Melanie Klein, “Notes on some schizoid mechanisms”, 1946, in *The Writings of Melanie Klein. Vol. 3: Envy, Gratitude and Other Works 1946–1963* (ed. R. Money-Kyrle) 1–24, Simon & Schuster, The Free Press, New York, 1984.

Un alt moment relevant pentru posteritatea ideilor lui Freud este reprezentat de contribuțiile lui Didier Anzieu¹, cu precădere concepția sa referitoare la condițiile de regresie în grupul nestructurat, ceea ce conduce spre unificarea indivizilor dintr-un grup. În opinia sa, nevoile instinctuale individuale ar fuziona cu o concepție a grupului ca un Ideal al Eului primitiv.

Bazându-se pe observațiile lui Anzieu, Chasseguet-Smirgel² sugerează că, în aceste condiții, orice grup, mic sau mare, tinde să selecteze lideri care nu reprezintă aspectele paterne ale supraeului, ci un pseudo-tată „comerciant de iluzii“. Un lider de acest gen oferă grupului cu o ideologie un sistem de unificare a ideilor; în acest caz, ideologia este o iluzie care confirmă aspirațiile narcisiste individuale de unificare cu grupul ca Ideal al Eului primitiv. Identificările din grupurile mici sau mari le permit indivizilor să experimenteze satisfacția narcisică primitivă a puterii.

Kernberg³ a sugerat că unele dintre trăsăturile regresive ale grupurilor mici sau mari ale organizațiilor infracționale ar putea fi mai bine înțelese în lumina cunoștințelor noastre actuale referitoare la statutul Eului, al Supraeului și al Sinelui. Datorită naturii regresiei care are loc în grupuri, procesele de grup reprezintă o amenințare a identității personale a membrilor, o amenințare care este legată de tendința de agresivitate primitivă cu caracteristici predominant pregenitale activate în situații de grup. Aceste procese, în particular activarea agresivității primitive, sunt periculoase pentru supraviețuirea individului în grup, precum și în cazul oricărei sarcini pe care grupul trebuie să o îndeplinească. În opinia sa, liderul urmat orbește de mulțime, așa cum a fost descris de Freud, reconstituie un fel de identitate; prin identificarea cu liderul, protejează individul de agresivitatea din interiorul grupului, de această identitate comună și de proiecția în comun a agresivității inamicilor externi, și are nevoie de dependență prin supunere față de lider.

În cazul grupurilor mari, asupra cărora și-a concentrat atenția Kernberg, există o tendință de a proiecta funcțiile Supraeului asupra

---

¹ Didier Anzieu, « L'illusion groupale », *Nouvelle Revue de Psychanalyse*, 1971, n° 4, pp. 73-93, text reluat în *Le groupe et l'inconscient*, Dunod, Paris, 1975.

² J. Chasseguet-Smirgel, *L'Idéal du Moi*, Clude Tchou, Paris, 1975.

³ Otto F. Kernberg, *op. cit.*

grupului ca întreg în încercarea de a preveni violența și de a proteja identitatea Eului prin intermediul unei ideologii comune. Simultaneitatea dorinței manifeste la toți membrii grupului în sensul proiectării funcțiilor Supereului asupra liderului reflectă aspectele protectoare ale funcționării Supraeului ajuns la maturitate.

Kernberg se desparte de Freud atunci când descrie acest nivel al regresiei drept caracteristică a psihologiei colective; aceasta reflectă ideologia specifică latenței Supraeului de copil și este reprezentat de divertismentul de masă. Ca o alternativă, grupul mare evoluează într-o mulțime dinamică cu trăsături predominant paranoice și selectarea liderilor paranoici este de obicei reprezentată de mișcările revoluționare. Cultura convențională, pe de o parte, și mișcările revoluționare violente cu ideologii totalitare, pe de altă parte, pot fi considerate drept rezultatele psihologiei mulțimilor în ceea ce privește idealizarea și persecuția ca fenomene specifice grupului primar.

Reexaminând eseuul lui Freud, Otto Kernberg sugerează că Freud își calibrează cercetarea asupra grupurilor mari, a mulțimilor și a hoardelor. Evident, rafinarea analizei psihanalitice a condus spre multiple reconsiderări ale viziunii freudiene.

Din această grăbită și foarte selectivă cronologie a temei psihologiei grupului, masei sau mulțimii – așa cum a fost generată prin *Psihologia colectivă și analiza Eului* – lipsește impactul pe care această lucrare l-a avut asupra școlii din Frankfurt sau a sociologiei franceze, germane sau nord-americane,¹ dar această absență asumată nu face decât să valideze proteismul psihanalizei freudiene, pe care ne-am permis să-l subliniem încă din titlul acestui text.

Lucian Pricop

---

¹ Sunt incontestabile numele unor sociologi ca Mitscherlich, Moscovici sau Lasch; ale unor filosofi precum Erich Fromm, Carl Furmüller, Margarete Hilferding, Herbert Marcuse; ale unor mari umaniști precum Elias Canetti.

Notă asupra ediției

Pentru această nouă traducere în limba română a scrierii lui Sigmund Freud, *Massenpsychologie und Ich-Analyse* (publicată pentru întâia oară de Internationaler Psychoanalytischer Verlag, Vienna, 1916), am utilizat ediția din 2005, publicată sub titlul *Massenpsychologie und Ich-Analyse. Die Zukunft einer Illusion*, Fischer Verlag, Frankfurt.

În elaborarea volumului de față, am confruntat traducerea noastră cu cele realizate anterior de Darie Lăzărescu (Sigmund Freud, *Psihologia colectivă și analiza eului*, Editura Mediarex, București, 1995) și de George Purdea și Vasile Dem. Zamfirescu (Sigmund Freud, *Psihologia maselor și analiza Eului*, inclusă în Sigmund Freud, *Opere esențiale. Studii despre societate și religie*, Editura Trei, 2010).

Este surprinzătoare editorial alegerea traducătorilor și a editorilor de a nu fi îndreptat, completat sau măcar semnalat trimiterile eronate sau aproximative ale lui Freud. De altfel, traducerea lui Darie Lăzărescu s-a făcut din limba franceză, iar pierderile de parcurs sunt importante; cu o atență supraveghere terminologică, traducerea Purdea și Zamfirescu este utilă psihanalistului, dar greu de utilizat de către un public mai larg, din pricina absenței unor trimiteri minimale la autori cu destine bibliografice obscure sau limitate disciplinar. Nu susținem tendința de utilizare vagă și generală a ideilor și metodelor freudiene, ci tocmai contrariul: circulația unor ediții științifice ale textelor lui Freud.

Am optat pentru traducerea sintagmei *Massenpsychologie* ca *psihologie colectivă* și nu *psihologia maselor*, dată fiind utilizarea termenului *Menschen* și *Massen* fără diferențieri foarte clare.¹

---

¹ Am discutat diferențele dintre mulțime, masă și colectivitate în Gustave Le Bon, *Psihologia mulțimilor*, traducere și studiu introductiv de Lucian Pricop, Editura Cartex, 2016.

Ediția noastră, cu o adresabilitate generală, ne-a obligat să elaborăm note explicative pe care le-am plasat infrapaginal și le-am numerotat autonom pentru fiecare pagină, semnalându-le cu *n.t.* Am păstrat în integralitate notele autorului, corectându-le și completându-le tacit, și le-am așezat tot în subsolul fiecărei pagini corespondente, cu mențiunea (*n.a.*) și numerotându-le consecutiv cu cele care ne aparțin în funcție de poziția în text.

L. P.

PSIHOLOGIA COLECTIVĂ ȘI ANALIZA EULUI

CAPITOLUL I

INTRODUCERE

Opoziția dintre psihologia individuală și psihologia socială sau colectivă, care, la prima vedere, poate părea foarte profundă, se estompează când este analizată mai îndeaproape. Fără îndoială, psihologia individuală are ca obiect individul și cercetează mijloacele de care acesta se servește, căile pe care le urmează, pentru a-și satisface dorințele și nevoile, însă, în această căutare, psihologia individuală nu reușește decât arareori, în condiții cu totul excepționale, să facă abstracție de raporturile dintre individ și semenii săi. Acest fapt este explicabil prin faptul că „celălalt“ joacă întotdeauna în viața individului rolul de model, de obiect, de asociat sau de adversar, iar psihologia individuală se prezintă chiar de la început ca fiind în același timp și o psihologie socială, în sensul lărgit, dar pe deplin justificat, al cuvântului.

Atitudinea individului față de părinții săi, de frații și de surorile sale, de persoana iubită, de medicul său, așadar toate raporturile care până în prezent au făcut obiectul cercetărilor psihanalitice, ar putea, pe bună dreptate, să fie considerate drept fenomene sociale, fapt care le pune în opoziție cu alte procese pe care le-am numit *narcisice*, deoarece sunt caracterizate prin faptul că satisfacerea nevoilor și dorințelor e căutată și obținută de individ în afara și independent de influența altor persoane. Astfel, opoziția dintre actele psihice

sociale și narcisice (*autiste*, în terminologia lui Bleuler¹) nu depășește limitele psihologiei individuale și nu duce la o separare între aceasta și psihologia socială sau colectivă.

În atitudinea sa față de părinți, de frați și surori, de persoana iubită, de prieten și de medic, individul nu este influențat decât de o singură persoană sau de un număr limitat de persoane, în funcție de importanța deosebită pe care fiecare o prezintă în ochii acestuia. Or, când vorbim despre psihologie socială sau colectivă, facem în general abstracție de acest gen de raporturi, pentru a nu lua în considerație decât influența simultană pe care o exercită asupra individului un mare număr de persoane care, din mai multe puncte de vedere, îi pot fi străine, dar de care el se simte legat prin anumite elemente. Prin urmare, psihologia colectivă privește individul ca pe un membru al unui trib, al unui popor, al unei caste, al unei clase sociale, al unei instituții, sau ca pe un element aparținând unei mulțimi umane care, la un moment dat și în virtutea unui scop precis, s-a organizat într-o masă, într-o colectivitate. După ruperea legăturilor naturale menționate mai sus, am fost determinați să apreciem fenomenele care se produc în aceste condiții deosebite, ca manifestări ale unei tendințe speciale, ireductibile – *herd instinct, group mind*² – care nu se manifestă în alte situații. Trebuie totuși să spunem că nu suntem de acord să atribuim factorului numeric o importanță atât de mare și să admitem că el este singurul capabil să dea naștere, în viața psihică a omului, unui nou instinct, care altfel nu s-ar putea manifesta. Noi propunem, mai degrabă, alte două posibilități, știind că acest instinct nu

---

¹ Paul Eugen Bleuler (1857-1940), psihiatru elvețian cunoscut mai ales pentru contribuțiile sale la înțelegerea bolilor mintale. A introdus termenul de *ambivalență* în practica psihanalizei în 1911 și pe cel de *autism*, utilizat pentru întâia dată într-un articol publicat în *American Journal of Insanity* (1912). (n.t.)

² În engleză, instinct de turmă, gândire de grup. (n.t.)

e un instinct primar și ireductibil și că el există deja în stare incipientă și în cercuri mai restrânse, cum este cel al familiei.

Psihologia colectivă, chiar dacă se află încă la început, își asumă un număr enorm de probleme și impune cercetătorului sarcini nenumărate, defectuos sau insuficient delimitate. Numai clasificarea diferitelor forme de grupări colective și descrierea fenomenelor psihice pe care acestea le manifestă presupun o enormă muncă de observație și de prezentare, generând în același timp o bogată literatură de specialitate. Având în vedere aria domeniului psihologiei colective, nu mai e nevoie să-l avertizez pe cititor că modesta mea lucrare nu atinge decât în câteva puncte, puține la număr, acest subiect atât de vast. E adevărat că acestea sunt puncte care interesează îndeosebi psihanaliza, în calitate de mijloc pentru sondarea abisurilor psihicului uman.

GEORGE ORWELL

Ferma Animalelor

Traducere de Raluca Ghențulescu
Studiu introductiv de Lucian Pricop

EDITURA CARTEX 2000

CUPRINS

Nașterea distopiei (studiu introductiv de Lucian Pricop).....	7
Ferma Animalelor	
Capitolul I	27
Capitolul II	38
Capitolul III.....	48
Capitolul IV	57
Capitolul V.....	64
Capitolul VI	76
Capitolul VII	87
Capitolul VIII.....	101
Capitolul IX.....	117
Capitolul X.....	131

NAȘTEREA DISTOPIEI

Studiu introductiv

Utopia și formele societale utopice sunt prezențe frecvente în literatura lumii dintr-un motiv cât se poate de firesc: viața reală a cunoscut și trăiește în vecinătatea sau în interiorul unor geometrii utopice. George Orwell este unul dintre scriitorii care a pus într-o formulă ficțională logica utopiei într-unul dintre romanele sale (în penultimul său roman), *Ferma Animalelor*, publicat pentru întâia dată la Londra, în 1945. Suntem obișnuiți să citim romanul scriitorului englez drept o analogie pentru marxism și o critică a dorinței de putere; mai precis, critica literară, într-un „aranjament“ cu științele politice, ne-a furnizat această lectură, punând în așteptare înțelegerea textului orwellian ca așezare în pagină a unei utopii pe dos, mai precis ca identificare a factorilor dintr-o societate utopică care poate conduce spre fabricarea unei societăți distopice.

Așadar, nu vom încerca să reformulăm aici interpretările politice al *Fermei Animalelor* și nici să rezolvăm literaturitatea din ecuația relației proletariatului cu burghezia și nici a regimului stalinist cu valorile marxiste, tocmai pentru că aceste trimiteri se văd clar (într-o manieră alegorică) pe tot parcursul romanului, ci vom explica motivele și factorii favorizanți în convertirea unei societăți utopice într-o distopie. Demersul nostru are un precedent semnificativ, un studiu căruia îi suntem îndatorați și pe care l-am

utilizat cel puțin în pilotarea bibliografică. Este vorba despre eseul semnat de Ida Relotić¹.

De aceea, vom urma secvențialitatea romanescă în clădirea unei societăți utopice în *Ferma Animalelor* cu explicația teoriei utopiei și construcția unei definiții a distopiei. Vom determina elementele de fundamentare pe care le folosește Seniorul pentru a „inventa“ o utopie și vom pune în discuție condițiile preliminare și etajele de chestionare ale proceselor de transformare a unei societăți utopice într-o societate totalitară. Vom căuta să explicăm variabilele acestei transformări pentru a determina abaterile de la regulile de funcționare ale unei astfel de societăți.

Instrumente în procesul de convertire a lumii oarecare într-o altfel de lume, fals etichetată drept superioară, sunt dominarea prin frică (acțiune prin care porcii controlează libertatea animalelor din fermă) și manipularea, care, de altfel, se constituie în motivul transparent al romanului lui Orwell; porcii manipulează alte animale pentru a le îndoctrina și pentru a obține astfel controlul asupra lor. Prevalența fricii și a manipulării nu ar fi posibilă fără lipsa de educație a animalelor de la fermă și în absența naivității lor, carențele intelectuale dovedindu-se unul dintre motivele statuării lor ca sclavi, ca ființe predispuse la frică. Este de discutat, de asemenea, jocul de măști pe care-l propun porcii în relație cu oamenii, joc care scalează un interval care trece de la rolul de protector, de tiran, de criminal, dar nu în sine, ci ca proiecție a acestor posturi în ochii animalelor de la fermă. Amplitudinea acestui interval diminuează capacitatea animalelor de autoreprezentare, sau, mai simplu spus: animalele de la fermă nu pot realiza intensitatea suferinței lor sub conducerea porcilor. Mai este un joc, de natură semasiologică, definiția noțiunii de „libertate“ stând sub autoritatea porcilor.

Așadar, distopia se creează, ea nu preexistă în raport cu sistemul relațional din interiorul fermei, iar această evoluție a stării

---

¹ Ida Relotić, „George Orwell’s *Animal Farm*: from Utopia to Dystopia“, Osijek, 2015.

de lucruri și a raporturilor de putere este vizibilă în cel puțin două momente cu o simbolistică specială: cel în care porcii devin bipezi și poartă bici, fapt care le convinge pe animale asupra minimei diferențe între animale și oameni; și cel al jocului de cărți, în care animalele nu pot diferenția jucătorii oameni de jucătorii porci, ceea ce le permite animalelor să își conștientizeze poziția în societate și faptul că societatea lor utopică este doar un totalitarism distopic.

Vom ajunge astfel la constituirea unei meme: societatea de tip utopic nu este posibilă din pricina subjugării mentale a indivizilor care nu pot lupta pentru propriile opinii, din pricina celor care, aflați într-o poziție de putere, își folosesc inteligența pentru a-i domina pe ceilalți. Din păcate, se constituie astfel premisa ideologică după care, chiar dacă există unele schimbări de condiție sociopolitică, va apărea acel individ care își dorește puterea și pe care nu-l va opri nimic pentru a o obține.

Diferențele între utopie și distopie sunt, pentru cei mai mulți dintre noi, destul de clare, existând o punere într-o relație de con-substanțialitate. Utopia este, ca și distopia, o formă de organizare socială, cu valori și practici de care se fac responsabili oamenii doar în contexte social-politice. Dar, în vreme ce valorile și practicile promovate în cadrul utopiei țin de „un stat ideal”², distopia propune „un loc sau un stat imaginar în care totul este neplăcut sau rău, de obicei totalitar sau un mediu degradat. Opusul utopiei”³.

Distopiile literare își asumă programatic un discurs disuasiv la nivel istoric, punând „accentul pe generarea unei viitoare versiuni a lumii actuale a cititorului în scopul încurajării unei intervenții în istorie”⁴, ceea ce ne plasează invariabil într-o lectură implicată politic. În absența acestei implicări, vom considera textul lipsit de

---

² Krishan Kumar, „Utopianism“, *The Social Science Encyclopedia*, Ed. Adam Kuper, Jessica Kuper, Routledge, London, 2003.

³ Kubilay Akman, *Dystopian Furcations in Modern Literature, Dimensiuni spirituale ale literaturii și sociologiei moderne*, anul XXVI, nr. 1-2/2015, pp. 75-76.

⁴ Rob McAlear, „The Value of fear: Toward a Rhetorical Model of Dystopia“, *Interdisciplinary Humanities* 27.2 (2010), p. 25.

sens. Aplicabilitatea ghidului de interpretare a riscurilor pe care le incumbă societățile malformate totalitar nu ține doar de prezentul imediat, ci își menține valabilitatea și pe termen mediu și lung.

George Orwell este autorul englez cu cea mai mare notorietate în literatura cu temă distopică, două dintre romanele lui, *Animal Farm* și *1984*, fiind frecvent citate drept momentele de cotitură în construcția ficțională a unei „societăți de coșmar a poliției gândirii care pretindea supunere oarbă față de Big Brother, care a promovat știrile și a manipulat înregistrarea trecutului pentru a controla prezentul”⁵. Propaganda și manipularea sunt temele principale ale acestor romane, cu o mențiune suplimentară de nuanță: romanul *Ferma Animalelor* a fost influențat în mare măsură de teoria marxismului care, la rândul ei, a servit drept „principală sursă de inspirație pentru majoritatea romanelor distopice”⁶. Însă *Ferma Animalelor* a fost „proiectat să parodieze trădarea idealurilor socialiste de către regimul sovietic”⁷, iar tonul parodic este formula discursivă dominantă, intenția fiind transparentă: satirizarea Revoluției ruse; în același timp, dincolo de intenția auctorială, romanul „are o aplicație mai largă în măsura în care (el) a însemnat că acel tip de revoluție (revoluție conspirativă violentă, condusă de oameni inconștienți, înfometaji de putere) nu poate duce decât la o schimbare de stăpâni”⁸.

Ferma Animalelor proiectează un model de societate utopică, o lume în care animalele domestice se revoltă pentru a pune capăt guvernării unui fermier crud. După ce au stabilit o nouă ordine în care porcii devin lideri, societatea utopică este creată și animalele de la fermă pot să se bucure de roadele muncii lor: „Animalele

---

⁵ Richard White, „George Orwell: Socialism and Utopia“, *Utopian Studies* 19.1 (2008), p. 92.

⁶ Kubilay Akman, *Dystopian Furcations in Modern Literature, Dimensiuni Spirituale ale Literaturii și Sociologiei Moderne*, anul XXVI, nr.1-2 (2015), p. 76.

⁷ Veronica Claire Letemendia, „Revolution of Animal Farm: Orwell’s Neglected Commentary“, *Journal of Modern Literature* 18.1 (1994), p. 127.

⁸ Ibidem, pp. 136-137.

erau mai fericite decât își închipuiseră vreodată că ar putea fi.⁹ Utopia se bazează pe șapte porunci care setează tipul de relaționare de lungă durată și care asigură perpetuarea acestui fel de societate. Poruncile sunt încalcate una câte una; cu toate acestea, animalele își păstrează pentru un timp îndelungat convingerea că viața lor este una de înaltă calitate; treptat însă utopia se dizolvă pentru cititor, chiar dacă animalele nu sunt în stare să o vadă, deoarece se tem atât de vechiul regim, cât și de noii lideri. În plus, nu sunt suficient de educați pentru a-și putea forma propriile opinii și, cel mai important, definiția lor pentru noțiunea de libertate este puternic denaturată, ceea ce duce la instituirea unui regim totalitar condus de o minoritate privilegiată, porcii educați. Aceștia au centralizat puterea pentru a domina majoritatea subjugată și neajutorată a animalelor.

Primul personaj cu un profil ambivalent, complex pentru că e contradictoriu, este Seniorul: „La un capăt al hambarului, pe un fel de platformă înălțată, Seniorul se făcuse deja comod în culcușul său de paie, sub un felinar agățat de o bârnă. Avea doisprezece ani și, în ultima vreme, se îngrășase peste măsură, dar era încă un porc cu o prestață remarcabilă și cu o înfățișare înțeleaptă și binevoitoare, deși niciodată nu i se tăiaseră colții.”¹⁰ Seniorul este un veritabil emisar al ideii de utopie și este liderul animalelor. De aceea, toate animalele și-ar putea așeza alegerile personale în funcție de mesajele pe care acesta le transmite: „Bătrânul Senior (așa i se adresau ceilalți întotdeauna, deși la expoziții participa sub numele de *Frumosul din Willingdon*) se bucura de atât de mult respect la fermă încât fiecare era oricând gata să renunțe la o oră de somn doar pentru a asculta ce avea el de spus.”¹¹ Într-unul din discursurile sale, Seniorul își anunță confrății că a „recuperat” în vis o amintire din copilărie pe care o împărtășește cu toate animalele. Visul Seniorului seamănă cu cel al lui Karl Marx în

---

⁹ George Orwell, *Ferma Animalelor*, Cartex 2000, București, p. 49.

¹⁰ Ibidem, p. 28.

¹¹ Ibidem, p. 27.

momentul în care a scris *Manifestul comunist*, un vis nobil și plin de speranță, un vis despre utopie, despre o comunitate „în care oamenii sunt relativ liberi și fericiți și unde motivația principală în viață nu este câștigul financiar sau dobândirea puterii”¹². Rhetorica Seniorului este una de apostol al unei noi istorii, al unei noi ere, posibile doar prin abolirea sclaviei, pentru că: „După vârsta de un an, niciun animal din Anglia nu mai știe ce înseamnă fericirea sau odihna. Viața lui este doar nenorocire și sclavie; iată adevărul gol-goluț!”¹³; acesta identifică motivul damnațiunii și oferă soluția printr-un imperativ revoluționar: „Omul este singurul nostru dușman adevărat. Dacă eliminăm Omul din scenă, scăpăm pentru totdeauna de foame și de munca istovitoare.”¹⁴ Așadar, se acreditează ideea că libertatea se definește în relație cu omul, că eliminarea omului echivalează cu instituirea unei lumi ideale. Iar acest postulat, ale cărui noblețe și naivitate sunt generatoare de entuziasm, îl plasează pe Senior în postura de vinovat originar al emergenței real dictatoriale¹⁵. Accentul ar trebui să cadă nu pe noblețea mesajului, ci pe ignoranță, pentru că trecutul nu este decât o parte a istoriei, iar viitorul, cealaltă parte a acesteia. Seniorul afirmă că „Omul este singura ființă care doar consumă, fără să producă”¹⁶, o inferență care se va dovedi neadevărată și va contribui la subjugarea animalelor de la fermă. În discursul său, Seniorul stabilește un set de șapte porunci care să organizeze noua societate utopică:

- „1. Oricine merge pe două picioare este dușman.
2. Oricine merge pe patru picioare sau are aripi este prieten.
3. Niciun animal nu trebuie să poarte haine.
4. Niciun animal nu trebuie să doarmă în pat.

---

¹² Anna Vaninskaya, „Janus-Faced Fictions: Socialism as Utopia and Dystopia in William Morris and George Orwell”, *Utopian Studies*, Vol. 14, Nr. 2, Penn State University Press, 2003, pp. 84-98.

¹³ George Orwell, op. cit., p. 30.

¹⁴ Ibidem, p. 31.

¹⁵ Veronica Claire Letemendia, op. cit., p. 137.

¹⁶ George Orwell, op.cit., p. 31.

5. Niciun animal nu trebuie să bea alcool.
6. Niciun animal nu trebuie săucidă vreun alt animal.
7. Toate animalele sunt egale.¹⁷

Poruncile sunt esențiale în stabilirea condițiilor necesare creării utopiei, dar mai ales în transformarea utopiei în distopie odată cu încălcarea poruncilor. Este semnificativ faptul că proiectul utopic ratează o reprezentare a potențialelor pericole similare, iar absența facultății predictive se datorează inclusiv implicării emoționale, specifică oricărei mișcări revoluționare; de aici și spectacolul glorios cu melodia „Animalele Angliei“, pe care însuși Seniorul o cântă. Finalul are ridicolul specific cântecelor militant-patriotarde:

„De sânge-englez sau irlandez vă curge-n vine,
De sunteți nobile sau din popor,
Toate să ascultați acum la mine
Căci vă vorbesc de-un falnic viitor.“¹⁸

Chiar și după moartea în somn a Seniorului, ideea utopiei trăiește, dar liderii se schimbă, instaurarea haosului luând timp. Prima problemă care apare după moartea acestuia este problema *leadership*-ului, care este rezolvată cu o argumentație credibilă, porcii fiind recunoscuți drept cei mai deștepți. Animalele trăiau în societatea pentru care lucrau din greu și erau fericite și mulțumite de starea lor. Chiar dacă eforturile lor sunt mari, recoltele sunt nesperat de bogate, iar sentimentul de securitate este permanent, grație prezenței poruncilor, inscripționate pe peretele hambarului, oferindu-le animalelor iluzia că sunt parte a unei societăți drepte, ca urmare a abolirii stăpânirii Omului. Nu erau îndeplinite condițiile pentru a crede că noii dușmani ai libertății și egalității erau chiar cei considerați colegii lor „tovarăși“ și conducători credincioși. Porcii erau ființe superioare intelectual, așa cum erau și ele figurile centrale ale Revoluției ruse în raport cu masele proletare. Când facem apropierea dintre personajele și acțiunile din *Ferma Animalelor* și cele

---

¹⁷ *Ibidem*, p. 34.

¹⁸ *Ibidem*, pp. 35.

din mișcările revoluționare de instaurare a comunismului, frecventă, de altfel, în critica și istoria ideilor literare, suntem surprinși de transparența unor comparații între personalitățile liderilor de la fermă și cele ale oamenilor politici de la începutul secolului XX; acesta este însă doar elementul de suprafață, ceea ce contează narativ fiind influența personalității acestora asupra maselor și progresia transfigurării utopiei. Napoleon (reprezentarea directă a lui I.V. Stalin) era „un vier mare, cu o înfățișare fioroasă, singurul porc din rasa Berkshire de la fermă, nu prea vorbăreț, dar cu faima de a ști să-și impună punctul de vedere”¹⁹, în vreme ce Snowball (Leon Trotsky), aflându-se în opoziție cu viziunea lui Napoleon, era „mai vioi decât Napoleon, mai iute la vorbă și mai inventiv, dar nu era considerat la fel de profund în gândire”²⁰.

Abaterea de la utopie începe când porcii își afirmă noul statut, fiecare revoluție fiind o suprapunere a imaginilor ale unor lideri cu imaginile proiectate de oameni pentru viitorul lor. Liderii sunt cei care conectează aceste proiecții de viitor și reușesc să-i motiveze pe ceilalți și să îi conducă în libertate. Dar aceștia, odată ajunși în poziții de putere, nu își continuă opera de responsabilitate socială. Este un adevărat sămănătorism dorința lui Snowball de a face educația celorlalte animale; agenda lui însă este una paralelă, ceea ce e important dar nu atât de grav, la nivel simbolic, precum rezultatul: animalele de fermă nu au putut fi educate. Orwell însuși a lăudat proletariatul (reprezentat în *Ferma Animalelor* de patrupeze) pentru stoicism și hărnicie, dar „niciodată pentru inteligență sau pentru știința conducerii”²¹. În prezentarea răspunsului animalelor la educație, Orwell le împarte în clase care coincid cu structura societății din primele decenii ale secolului XX: Muriel, capra, reprezentantă a unor oameni pe jumătate educați, „citea chiar mai bine ca ei și uneori, seara, le citea celorlalți de pe niște fâșii de

---

¹⁹ *Idem*, p. 38.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Robert Pearce, „Animal Farm: Sixty Years On”, *History Today*, nr. 55/2005, p. 53.

ziar pe care le găsisse pe mormanul de gunoi“; câinii, ca reprezentanți ai „sustinătorilor comuniști dedicați, dar păcăliți“⁴²², care doreau doar să citească poruncile; Benjamin reprezintă „oamenii sceptici din Rusia și din afara Rusiei“⁴²³, care, ca măgar, „știa să citească la fel de bine ca porcii, dar nu-și exersa niciodată această abilitate. Spunea că, din câte știe el, nu merita să citești nimic“; Boxer, calul, un „om muncitor decent, pentru idealul egalitar, care lucra ore suplimentare în fabrici sau pe pământ, dispus să moară pentru a-și apăra țara“⁴²⁴, dar care nu „putea trece de litera D. Știa să traseze cu copita în nisip A, B, C, D, dar pe urmă se uita la ele cu urechile date pe spate și uneori scuturând din coamă, încercând din răspuțeri, dar nereușind să-și aducă aminte ce urma. De câteva ori chiar învățase să le facă pe E, F, G și H, dar, după ce se obișnuise cu ele, descoperise că uitase cum se scriu A, B, C și D. În cele din urmă se hotărâse să se mulțumească doar cu primele patru litere, pe care le scria o dată sau de două ori în fiecare zi, ca să-și îmbospăteze memoria“. Cu exemplul lui Boxer se ilustrează decăderea muncitorului, a cărui minte fără educație l-a pus într-o postură de victimă a regimului totalitar, fără să fie conștient de acest lucru. Mollie, iapa, a refuzat să învețe literele, cu excepția celor care îi formau numele, iar „niciunul dintre celelalte animale de la fermă nu reușise să treacă de litera A“. În consecință, animalele nu au fost suficient de educate, iar lipsa de educație le-a împiedicat să își formeze propriile păreri și să își exprime gândurile, chiar și atunci când au început să realizeze adevărata natură a societății. Potrivit lui Letemendia, „animalele nu au educație și încredere în sine, în ciuda rolului activ pe care cele mai multe l-au jucat în prima rebeliune și, în cazul unora, sunt în mod natural proaste“⁴²⁵.

---

²² George L. Lamont, *Animal Farm – Comparison of Characters to the Russian Revolution*, p. 2, url: <http://site.iugaza.edu.ps/sbream/files/2012/03/animalfarm.htm>, accesat la 19 februarie 2020.

²³ *Ibidem*, p. 3.

²⁴ Vanja Premuž, „Politics of Manipulation on *Animal Farm*“, University of Ljubljana, Faculty of Arts, Department of English, 2014, p. 4.

A doua problemă se referă la manipularea maselor și introducerea fricii ca instrument pentru controlul majorității. Manipularea începe oficial cu dispariția laptelui și a merelor. Napoleon le spune celorlalte animale: „– Lăsați laptele, tovarăși! strigă Napoleon, așezându-se în fața găleților. O să ne ocupăm și de el. Acum este mai important culesul. Tovarășul Snowball vă va conduce într-acolo, iar eu vă voi urma în câteva minute. Înainte, tovarăși! Fânul așteaptă.

Animalele porniră în pas vioi către fânețe pentru a începe culesul, dar, când se întoarseră seara, observă că laptele dispăruse.²⁶ Laptele tuturor devine exclusiv hrana porcilor, așa cum se întâmplă și în cazul merelor: „Merele timpurii începuseră să se coacă, iar livada era plină cu cele căzute din pomi. Animalele crezuseră că acestea vor fi împărțite în mod egal între ele, după cum era firesc. Într-o zi însă veni ordinul că merele trebuiau adunate și duse în camera cu hamuri, spre folosul porcilor²⁷, deoarece nutriția și politica sunt două științe într-o relație de interdeterminare, iar liderii au nevoie de o alimentație diferită de a restului populației: „După cum ne-a demonstrat Știința, tovarăși, laptele și merele conțin substanțe absolut necesare pentru bunăstarea unui porc. Noi, porcii, lucrăm cu mintea. Toată conducerea și organizarea acestei ferme depind de noi.²⁸

Un caracter special este Guițătorul, un fel de purtător de cuvânt al regimului, care îndeplinește și rolul de organizator al raționamentului absurd cu scop evident de manipulare. El are o înzestrare de actor și este o prezență publică puternică și credibilă: „Cel mai cunoscut dintre ei era un porc mic și gras, numit Guițătorul, care avea niște fălci foarte rotunde, ochi scânteietori, mișcări agile și o voce foarte asușită. Era un orator strălucit, iar când discuta în

---

²⁵ Veronica Claire Letemendia, *op. cit.*, p. 129.

²⁶ George Orwell, *op. cit.*, p. 47.

²⁷ *Idem*, p. 46.

²⁸ *Ibidem*.